

مقدمه

چین کشوری پهناور با وسعت ۹/۴ میلیون کیلومتر مربع و جمعیتی بالغ بر یک میلیارد نفر است. ۸۰ درصد جمعیت چین را روستائینان تشکیل می‌دهند که عمدتاً به شغل کشاورزی مشغولند. چین باید حدود ۲۰ درصد جمعیت جهان را تغذیه کند، و این در حالی است که تنها ۷ درصد اراضی قابل کشت دنیا را در اختیار دارد [۱]. اقتصاد چین تا حد زیادی متکی بر اقتصاد روستایی و در نتیجه بخش کشاورزی است. انقلاب کشاورزی چین در طی ۳۰ سال سیطره خود بر کشور، صدمات جبران‌ناپذیری را بر اقتصاد چین وارد کرد و سیاست‌های نادرست دولتمردان در آن دوران رکود شدید اقتصادی و فقر روستاییان را به همراه آورد.

امروز پس از گذشت دو دهه از اجرای اصلاحات سیاسی سال‌های ۱۹۷۸ و ۱۹۷۹ که به انقلاب دوم موسوم است، پیشرفت‌های قابل توجهی در توسعه کشاورزی و نیز دستاوردهای مهمی در صنایع روستایی این کشور به دست آمده است. فقر به میزان چشمگیری کاهش یافته و منابع طبیعی و زیست‌محیطی کشور حفظ و احیا شده‌اند. از سال ۱۹۷۸ تا کنون کل تولید ناخالص داخلی کشور سالانه با نرخ میانگین ۱۰ درصد، تولید ناخالص داخلی در بخش کشاورزی ۵/۲ درصد، و صنایع روستایی ۲۱ درصد افزایش داشته است. تعداد افرادی که در فقر کامل به سر می‌برند، به ۳۱ میلیون نفر یعنی ۶ درصد جمعیت روستایی کاهش یافته است [۲].

توسعه اقتصادی چین در این سال‌ها روندی آرام و سنجیده داشته است. در این مدت به تدریج از تصدی دولت بر کشاورزی کاسته شده و با اجرای سیاست‌های توسعه روستایی، درآمد روستاییان افزایش یافته است. با وجود همه این پیشرفت‌ها چین هنوز تا توسعه اقتصادی پایدار و مؤثر راه درازی در پیش دارد. هنوز هم بخش روستایی و کشاورزی چین با معضلات عمده‌ای روبروست و هنوز هم ردپایی از دخالت‌های نادرست دولت در روستاها به چشم می‌خورد. از سوی دیگر پیوستن چین به سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۰۱ افق‌های جدیدی را به روی این کشور گشوده و همراه با آن چالش‌های جدیدی را نیز پیش روی کشور قرار داده است. چین برای رقابت در بازارهای جهانی باید هر چه بیشتر بر سیاست درهای باز اقتصادی تأکید کند و جهت‌گیری‌های جدیدی را انتخاب نماید. به نظر می‌رسد با اتخاذ سیاست‌های درست روند توسعه اقتصادی چین در سال‌های آینده آهنگ تندتری پیدا کند.

چهره چین پس از انقلاب کشاورزی

سیاست‌های دولت چین پس از انقلاب کشاورزی، تأثیری شگرف بر اقتصاد ملی این کشور بر جای گذاشت و کشاورزی نیز به‌عنوان زیربنای اقتصادی چین از این تأثیرات در امان نماند. اصلاحات ارضی کشور در دهه ۱۹۵۰ که بدون توجه به اوضاع اقتصادی و فرهنگی چین انجام شد، رکورد شدیدی در بخش کشاورزی پدید آورد. در طی این دوران نزدیک به ۴۷ میلیون هکتار زمین کشاورزی از دست مالکان خارج شده و در اختیار کشاورزان بدون زمین قرار گرفت. پس از تقسیم زمین‌های کشاورزی، چین به تقلید از شوروی و کشورهای اروپای شرقی برای اداره امور کشاورزی اقدام به راه‌اندازی تعاونی‌ها نمود و کشاورزان را وادار به عضویت در این تعاونی‌ها کرد. ابتدا زمین‌های تقسیم‌شده تحت اختیار تعاونی‌های بزرگ قرار گرفت که در اثر این سیاست نادرست بیش از ۲۰ میلیون کشاورز در اثر فقر و گرسنگی جان باختند [۲]. از آن پس تعاونی‌های بزرگ به تعاونی‌های کوچک‌تر تقسیم شد. تا سال ۱۹۵۵ نزدیک به ۱۷ میلیون خانوار کشاورز به عضویت تعاونی‌ها درآمدند. بدین ترتیب فعالیت‌های کشاورزی از مدیریت جمعی برخوردار شد و تصدی دولت بر بخش کشاورزی روزبه‌روز عمیق‌تر و گسترده‌تر گردید. تعاونی‌ها در آن دوران نقش‌های زیادی را بر عهده داشتند. تعیین روش‌های تولید، نوع محصول، نحوه فروش و قیمت محصولات همه و همه توسط تعاونی‌ها و زیر نظر دولت انجام می‌شد. حاصل این سیاست‌ها ایجاد تنگناهای شدید برای کشاورزان و کاهش چشمگیر تولیدات کشاورزی بود. به طوری که سهم بخش کشاورزی در تولید ملی از ۹۰ درصد به ۲۵/۶ درصد کاهش یافت [۱].

سایر سیاست‌های دولت نیز در این دوران تأثیرات گسترده‌ای بر بخش کشاورزی داشت. بخشی از این سیاست‌ها عبارت بودند از [۳]:

- تأکید بیش از حد بر خودکفایی و قطع ارتباطات بین‌المللی
- تصدی بیش از حد دولت بر امور اقتصادی
- عدم کنترل جمعیت
- انتقال شتاب‌زده اموال و املاک به دولت
- تأکید بیش از حد بر صنایع سنگین، به قیمت توجه کمتر به صنایع سبک و فعالیت‌های کشاورزی
- عدم توجه به اهمیت انتقال فناوری

این سیاست‌ها که بدون توجه به قوانین اقتصادی و نیازهای جامعه اتخاذ شده بود، زیان‌های عمده‌ای بر اقتصاد ملی و بخش کشاورزی چین وارد کرد. تصدی دولت، انگیزه و ابتکار عمل کشاورزان و در نتیجه درآمد آنها را کاهش داد. واردات مواد غذایی در

این دوران روزبه‌روز افزایش می‌یافت و مردم به‌ویژه کشاورزان که اکثریت جامعه را تشکیل می‌دادند، از سطح زندگی مناسبی برخوردار نبودند.

استراتژی توسعه روستایی چین سال‌های ۱۹۷۸ و ۱۹۷۹ را می‌توان نقطه عطفی در تاریخ چین به حساب آورد. در این سال‌ها پس از گذشت ۳۰ سال از انقلاب کشاورزی، مقامات کشور متوجه سیاست‌های اشتباه خود در توسعه سیاسی و اقتصادی چین شدند و اقدامات اصلاحی جدیدی را جهت رفع مشکلات و چالش‌ها به اجرا درآوردند. اصلاحات سیاسی چین در این سال‌ها، تحولات عمده‌ای در اقتصاد ملی چین پدید آورد و مهمترین بخشی که تحت تأثیر این تحولات قرار گرفت، بخش کشاورزی بود. در آن زمان دولت چین سیاست‌های خود را دگرگون کرد. به جای تأکید بر صنایع سنگین، بر صنایع سبک و فعالیت‌های کشاورزی تمرکز کرد؛ برنامه‌هایی را جهت کنترل جمعیت به مرحله اجرا گذاشت؛ و از میزان دخالت‌های خود در امور کشاورزی کاست. این سیاست‌ها تأثیر مثبتی در بخش کشاورزی داشت. طرح‌ها و برنامه‌های عمده چین در توسعه روستایی عبارت بودند از:

۱. تبدیل "مزارع اشتراکی" به "مزارع خانوادگی" پس از انجام اصلاحات سال ۱۹۷۸ و ۱۹۷۹، کشاورزان چینی تشویق شدند که با عقد قرارداد با تعاونی‌ها، بخشی از زمین‌های کشاورزی را اجاره نمایند. در طی این قرارداد آنها متعهد می‌شدند که بخشی از محصولات خود را به تعاونی‌ها واگذار کرده و مابقی آن را به هر قیمتی و در هر بازاری که تمایل دارند، به فروش برسانند. از شروع اجرای این سیاست تا اواخر سال ۱۹۸۲، بیش از ۹۷ درصد خانوارها با تعاونی‌ها قرارداد کشت‌وکار منعقد کردند [۱]. در این شیوه، انتخاب نوع محصول، قیمت و نحوه فروش آن بر عهده کشاورزان گذاشته شد و وظایف تعاونی‌ها به انجام اموری چون ایجاد شبکه‌های آبیاری، تأمین ماشین‌آلات و سرمایه برای کشاورزان محدود شد. اجرای این سیاست کشاورزان را به سرمایه‌گذاری بیشتر در فعالیت کشاورزی تشویق کرد. تا جایی که در فاصله سال‌های ۱۹۷۸ و ۱۹۸۵ سهم بخش خصوصی در سرمایه‌گذاری‌های کشاورزی از ۵/۴ درصد به بیش از ۲۳ درصد افزایش یافت و سهم کشاورزی در تولید ملی که در سال ۱۹۷۸ نزدیک به ۳۰ درصد بود، در سال ۱۹۸۶ به ۳۷/۶ درصد رسید. با اجرای این سیاست، تولید محصولات کشاورزی ظرف ۶ ماه به میزان ۳۰ درصد افزایش یافت [۱].

۲. افزایش اندازه زمین‌های زراعی در سال ۱۹۷۸ و در شروع اصلاحات، بیش از ۲۵۰ میلیون کشاورز در چین وجود داشت که ۱۰۰ میلیون هکتار زمین کشاورزی در اختیار داشتند. بدین ترتیب زمین کشاورزی هر خانوار تنها نزدیک ۰/۶ هکتار وسعت داشت. مساحت اندک زمین‌های کشاورزی مشکلاتی را در تأمین معاش روستاییان پدید آورده بود. کشاورزانی که نمی‌توانستند از طریق کشاورزی امرار معاش کنند، دچار فقر شده و بخشی از آنها به شهرها مهاجرت کردند. سیل مهاجرت روستاییان به شهرها و مشکلات ناشی از آن دولتمردان را به اتخاذ سیاست‌های جدیدی واداشت که از جمله این سیاست‌ها افزایش زمین زراعی کشاورزان، از طریق اشتغال تعدادی از کشاورزان در سایر بخش‌ها بود. با اجرای این سیاست‌ها تعداد کشاورزان تا سال ۱۹۹۷ به ۱۹۰ میلیون نفر کاهش یافت [۴].

۳. بهره‌برداری بهینه از منابع کشاورزی جمعیت کثیر کشاورزان و روستائینان چینی طی سال‌های متمادی برای امرار معاش خود، بیش از حد و با شیوه‌ای نادرست از منابع کشاورزی بهره گرفته‌اند. زمین‌های کشاورزی چین از تنوع جغرافیایی بالایی برخوردار است. زمین‌های باتلاقی، مناطق کوهستانی، نواحی کم باران، زمین‌های ساحلی در امتداد رودخانه‌ها، همه و همه متوسط کشاورزان مورد استفاده قرار گرفتند. استفاده بیش از حد از زمین‌های کشاورزی و منابع آب خسارات جبران‌ناپذیری به این کشور وارد کرده بود. کاهش منابع آب، فرسایش خاک و تخریب جنگل‌ها از جمله این خسارت‌ها بودند. در جریان اصلاحات دولت چین استفاده بهینه از منابع کشاورزی و جلوگیری از استفاده بی‌رویه و نادرست از این منابع را در دستور کار خود قرار داد. این سیاست نشانگر توجه دولتمردان به اهمیت "توسعه پایدار" است.

۴. ایجاد توازن در عرضه و تقاضای غلات با شروع اصلاحات کشاورزی، تولید محصولات کشاورزی ظرف ۶ ماه به میزان ۳۰ درصد افزایش یافت. تولید مازاد نیاز محصولات کشاورزی به‌ویژه غلات مشکلاتی را برای کشاورزان ایجاد کرد. یکی از سیاست‌های عمده دولت در این دوران ایجاد تعادل در عرضه و تقاضای غلات بود. دولت چین هر ساله حدود ۵۰ میلیارد یوان یارانه صرف تهیه غلات می‌کند [۵].

۵. کاهش شکاف میان درآمد روستاییان و شهرنشینان در مقایسه با شهرنشینان درآمد روستاییان با نرخ نسبتاً کندتری افزایش می‌یابد. در حال حاضر درآمد شهرنشینان به‌طور میانگین ۲/۶ برابر درآمد کشاورزان است [۶]. از سال ۱۹۸۵ تا ۱۹۹۹ درآمد سرانه روستاییان تنها ۲/۲ درصد افزایش داشته، در حالی که به تولید ناخالص داخلی طی همین مدت ۹/۷ درصد افزوده شده است [۵]. در سال ۱۹۹۹ میانگین درآمد سالانه کشاورزان نزدیک به ۲۲۱۰ یوان باقی مانده است [۶]. کاهش شکاف درآمد میان روستائینان و شهرنشینان از سیاست‌های عمده دولت برای توسعه روستایی و کاهش مهاجرت روستاییان به شهرهاست.

۶. به‌کارگیری فناوری‌های جدید تولید در بخش کشاورزی چین، از دیرباز تحقیقات نقش مهمی داشته است. سیستم تحقیقات کشاورزی چین با ابداع فناوری‌های

جدید، تنوع بخشیدن به محصولات و بهبود عملیات کشاورزی، بهره‌وری را افزایش داده و قیمت محصولات را در طولانی مدت کاهش داده است. بدون دسترسی به فناوری‌های جدید و پیشرفته تولید، کشاورزان چینی شانس زیادی برای رقابت در بازارهای بین‌المللی ندارند. برای دسترسی به فناوری‌های جدید، دولت چین چند اقدام اساسی زیر را در دستور کار خود قرار داده است [۲]:

- افزایش سرمایه‌گذاری دولت در تحقیقات کشاورزی و انتقال فناوری
- تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری بیشتر در توسعه فناوری‌های جدید کشاورزی
- ایجاد انگیزه برای کارآفرینان خارجی در توسعه فناوری‌های جدید
- توسعه واردات فناوری از طریق حذف محدودیت‌ها و مشکلات.

۷. اجرای طرح تجدید ساختار استراتژیک کشاورزی
یکی از طرح‌های عمده دولت چین برای توسعه کشاورزی، طرح تجدید ساختار استراتژیک کشاورزی است که از سال ۲۰۰۰ در این کشور به اجرا درآمده است. هدف از این طرح ایجاد توازن میان عرضه و تقاضای محصولات کشاورز و بهبود محصولات کشاورزی است. این طرح در چهار حوزه عمده به اجرا در می‌آید [۶].

• بهینه‌سازی گونه‌های مختلف محصولات
تهیه بذرهاي مناسب از طریق طرح اصلاح بذر از اقدامات اساسی چین است. در این طرح علاوه بر پرورش گونه‌های مختلف بذر داخلی با کیفیت بالا، گونه‌های متعددی نیز از بذرهاي خارجی پرورش می‌یابند. بهبود کیفیت بذر، تأثیر چشمگیری بر بهبود محصولات کشاورزی دارد.

• توسعه بخش دامداری
فرآورده‌های دامی چین اخیراً ۲۶ درصد ارزش کل محصولات کشاورزی را تشکیل می‌دهند. دولت امیدوار است با اجرای طرح تجدید ساختار کشاورزی تا پایان دوره ۵ ساله (یعنی تا سال ۲۰۰۵)، سهم فرآورده‌های دامی از ۲۶ درصد به ۳۰ درصد افزایش یابد.

• توسعه صنایع تبدیلی
یکی از اهداف دولت چین توسعه صنایع تبدیلی و تشویق کشاورزان به اشتغال در این بخش است. در حال حاضر ظرفیت تولید غلات در کشور افزایش یافته و صنایع تبدیلی می‌تواند مصرف‌کننده خوبی برای این غلات بوده و به افزایش تقاضای غلات کمک کند.
اجرای طرح‌ها و برنامه‌های مختلف دولت چین در توسعه کشاورزی همراه با تأکید دولت بر بهبود کیفیت زندگی روستاییان، تأثیرات چشمگیری در نحوه زندگی و درآمد روستاییان ایجاد کرده است. احداث خانه‌های مسکونی مناسب‌تر، تأمین آب آشامیدنی سالم و بهداشتی، احداث اماکن عمومی مانند مراکز درمانی، مدارس و فروشگاه‌ها و همچنین توسط راه‌های ارتباطی کشور شرایط بهتری را برای زندگی روستاییان پدید آورده است. ساخت مجتمع‌های مسکونی جدید شامل خانه‌های مسکونی، مراکز تولیدی و خدماتی، از اقدامات دیگر دولت چین است. این مجتمع‌ها در برخی از روستاها برحسب شرایط اقتصادی و زیست‌محیطی منطقه احداث شده‌اند [۷]. توسعه بخش کشاورزی و توسعه روستایی چین، زمینه را برای توسعه اقتصادی این کشور فراهم آورده است. جدول (۱) تحول در ساختار اقتصادی این کشور از سال ۱۹۷۰ تا سال ۲۰۰۰ نشان می‌دهد.

جدول ۱. تحول در ساختار اقتصادی چین (۲۰۰۰-۱۹۷۰) [۸]

	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۹۰	۱۹۹۵	۲۰۰۰
سهم بخش‌های مختلف در تولید ناخالص داخلی						
کشاورزی	۴۰	۳۰	۲۸	۲۷	۲۰	۱۶
صنعت	۴۶	۴۹	۴۳	۴۲	۴۹	۵۱
خدمات	۱۳	۲۱	۲۹	۳۱	۳۱	۳۳
سهم بخش‌های مختلف در اشتغال						
کشاورزی	۸۱	۶۹	۶۲	۶۰	۵۲	۴۹

توسعه کارآفرینی و اشتغال در چین تا قبل از انجام اصلاحات اغلب روستانشینان در بخش کشاورزی مشغول به کار بودند. در سال ۱۹۹۱ حدود ۳۵۰ میلیون کشاورز به کار اشتغال داشتند که این تعداد تا سال ۱۹۹۷ به ۱۹۰ میلیون نفر کاهش یافت. نسبت افراد شاغل در بخش کشاورزی به کل شاغلان این کشور روزبه‌روز کاهش می‌یابد و در حال حاضر به نزدیک ۵۰ درصد رسیده است [۲].

روستاهای چین، تا قبل از انجام اصلاحات نقش " انبار نیروی کار" را برای شهرها ایفا می‌کردند. در مواقعی که شهرها نیاز به نیروی کار به‌ویژه نیروی کار ارزان قیمت داشتند، روستاییان برای کار جذب شهرها می‌شدند و در مواقعی که به دلیل رکورد اقتصادی در شهرها، نیازی به نیروی کار جدید نبود، روستاییان مهاجر دوباره به روستاهای خود باز می‌گشتند. برای بسیاری از مهاجران نه در شهرها شغل مناسبی یافت می‌شد و نه می‌توانستند دوباره در روستا به شغل کشاورزی بپردازند. برای حل این معضل دولت چین اقدام به تأسیس و راه اندازی شرکت‌های کوچک تولیدی و صنعتی در روستاها و شهرک‌ها نمود. این شرکت‌ها، شرکت‌هایی نیمه دولتی محسوب می‌شوند که با پشتیبانی دولت و توسط جمعی از روستانشینان تأسیس شده و تحت قوانین محلی و منطقه‌ای اداره می‌شوند. دولت مرکزی چین دخالت چندانی در اداره این شرکت‌ها ندارد. با توسعه کشاورزی و افزایش درآمد روستاییان، تعداد زیادی از کشاورزان که با اجرای سیاست‌های جدید صاحب سرمایه و امکاناتی شده بودند، در این شرکت‌ها سرمایه‌گذاری کردند. این شرکت‌ها در تمام دوران اصلاحات به‌جز سال ۱۹۸۹ و ۱۹۹۰ پیشرفت چشمگیری داشتند. در دوره زمانی بین سال‌های ۱۹۸۱ تا ۱۹۹۴ تولیدات این شرکت‌ها سالانه ۳۰ درصد رشد داشته است. در سال ۱۹۷۸ حدود ۲۵ میلیون نفر در این شرکت‌ها مشغول به کار بودند، که این تعداد تا سال ۱۹۹۰ به ۹۰ میلیون نفر رسید. حدود ۶۰ درصد کارکنان این شرکت‌ها به فعالیت‌های صنعتی مشغولند. شرکت‌های صنعتی در روستاها و شهرک‌ها محصولات گوناگونی را از کالاهای سرمایه‌ای عمده گرفته تا کالاهای مصرفی ارزان قیمت تولید می‌کنند.

شرکت‌های روستایی از نظر ابعاد، نوع فعالیت و تعداد کارکنان طیف گسترده‌ای دارند. تعداد کارکنان این شرکت‌ها بین ۹۰ تا ۴۱۰۰ نفر است. اغلب این کارکنان در همان شهرک یا روستای محل کار خود زندگی می‌کنند.

ارزش تولیدات این شرکت‌ها در سال ۱۹۸۶ بالغ بر ۲۵۴ میلیارد یوان بوده که حدود ۲۱/۷ درصد ارزش کل تولیدات صنعتی این کشور است. با تأسیس این شرکت‌ها متوسط درآمد روستاییان افزایش یافت؛ فرصت‌های شغل جدید و متنوعی فراهم آمد و زمینه برای مهاجرت از روستا به روستا فراهم شد. در حال حاضر این شهرک‌ها حدود ۴۰ درصد از تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص داده و برای نزدیک به ۱۳۰ میلیون نفر اشتغال ایجاد کرده‌اند [۲].

مؤسسات مالی و اعتباری روستایی نقش مهمی در راه‌اندازی و پیشرفت این شرکت‌ها ایفا می‌کنند. این مؤسسات ابعاد متفاوتی دارند و هر یک نقش منحصر به فردی در ارائه خدمات مالی به روستاییان و در نتیجه اقتصاد ملی کشور دارند بانک کشاورزی چین، بانک توسعه کشاورزی چین، شرکت‌های سرمایه‌گذار روستایی و شرکت‌های تأمین اعتبار از جمله این مؤسسات هستند.

این مؤسسات با اعطای وام و تسهیلات به کارآفرینان روستایی آنان را تشویق به راه‌اندازی شرکت‌های صنعتی و تولیدی می‌کنند [۲].

جدول (۲)، توسعه شرکت‌های روستایی را در چین در فاصله سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۹ نشان می‌دهد.

جدول ۲. توسعه شرکت‌های روستایی در چین (۱۹۸۰-۱۹۹۹) [۸].

سال	نیروی کار	سهام شرکت‌های روستایی در تولید ناخالص ملی	صادرات
۱۹۸۰	۹	۴	۰
۱۹۸۵	۱۹	۹	۱۵
۱۹۹۰	۲۳	۱۴	۴۲
۱۹۹۵	۲۵	۲۵	۴۸
۲۰۰۰	۴۸	۳۰	۲۵

منابع

۱. جان دبلیو لانگ ورث؛ " توسعه روستایی چین با مقایسه‌های بین‌المللی؛" ترجمه مصطفی مهاجرانی، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۷۹
۲. "Accelerating Chinas Rural Transformation", The World Bank, ..., 1999
۳. مهاجرانی، مصطفی؛ "ریشه‌های تحولات اخیر چین و پیامدهای آن؛" نشریه جهاد سازندگی، سال ۲۳، شماره ۲۵۸، مرداد و شهریور ۱۳۸۲
۴. Tain Weining & et all, "Recent Economic & Agricultural Policy Development in China", ... , 2003.
۵. Lin Justin, "Chinas Rural Development Strategy", Center for Economic Research, Beijing

- .....,University
.....,Du Ying, "Introduction to Chinese Agriculture", Ministry of Agriculture China .٦
.....,"Zhao Bo Nian," The Development of Rural Housing in China .٧
.....,Property Rights Reform Chinas Township and Village Enterprise "..... .٨
.....,Property Rights Reform Chinas Township and Village Enterprise "..... .٩

نکته : توسعه روستایی و کارآفرینی روستایی در چین اجرای اصلاحات سیاسی انقلاب کشاورزی